

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.736

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-6-8>

Бутирська І. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

PECULIARITIES OF PROCEEDINGS IN INSOLVENCY CASES OF CERTAIN CATEGORIES OF PERSONS

Стаття присвячена дослідженню особливостей провадження у справах про неплатоспроможність окремих категорій осіб. Авторкою наголошено, що Кодекс України з процедур банкрутства передбачає особливості розгляду справ про неплатоспроможність тільки для двох категорій боржників-фізичних осіб – боржників, зайнятих у сільському господарстві фізичних осіб – підприємців, проте практика застосування інституту неплатоспроможності показує, що існує специфіка розгляду справ про неплатоспроможність також інших категорій боржників.

Метою статті є з'ясування особливостей провадження у справах про неплатоспроможність окремих категорій осіб та вироблення пропозицій щодо удосконалення законодавства України про банкрутство у цій частині.

Проаналізовано судову практику застосування процедур банкрутства до таких категорій боржників-фізичних осіб, як: внутрішньо переміщені особи, особи, які проживають за кордоном та військовослужбовці. За результатами проведеного дослідження авторкою обґрунтовано, що неврахування у Кодексі України з процедур банкрутства особливостей правового статусу окремих категорій боржників-фізичних осіб негативно відбивається на ефективності застосування процедур банкрутства до таких осіб. У зв'язку з цим, пропонується внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства в частині особливостей застосування процедур банкрутства до окремих категорій фізичних осіб, а саме: внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та осіб, які перебувають за кордоном. Щодо внутрішньо переміщених осіб пропонується передбачити пільгові умови для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Враховуючи необхідність особистої участі боржника на певних етапах справи про неплатоспроможність, пропонується передбачити на період воєнного стану право суду зупиняти провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи у випадках перебування боржника у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Ключові слова: боржник, банкрутство, неплатоспроможність, фізична особа, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, господарський процес.

The article is devoted to the study of the peculiarities of proceedings in cases of insolvency of certain categories of persons. The author emphasizes that the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures provides for the peculiarities of consideration of insolvency cases only for two categories of debtors-individuals – debtors engaged in agriculture and individual entrepreneurs, however, the practice of applying the institution of insolvency shows that there are specifics of consideration of insolvency cases of other categories of debtors as well.

The purpose of the article is to clarify the peculiarities of proceedings in cases of insolvency of certain categories of persons and to develop proposals for improving the legislation of Ukraine on bankruptcy in this part.

The judicial practice of applying bankruptcy procedures to such categories of debtors-individuals as: internally displaced persons, persons living abroad and military personnel is analyzed. Based on the results of the study, the author substantiates that the failure to take into account in the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures the peculiarities of the legal status of certain categories of debtors-individuals negatively affects the effectiveness of the application of bankruptcy procedures to such persons. In this regard, it is proposed to amend the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures in terms of the peculiarities of the application of bankruptcy procedures to certain categories of individuals, namely: internally displaced persons, military personnel and persons abroad. With regard to internally displaced persons, it is proposed to provide for preferential conditions for the opening of insolvency proceedings. Taking into account the need

for the debtor's personal participation at certain stages of the insolvency case, it is proposed to provide for the period of martial law the right of the court to suspend proceedings in the insolvency case of an individual in cases where the debtor is a member of the Armed Forces of Ukraine or other military formations established in accordance with the law, which are transferred to martial law or are involved in conducting an anti-terrorist operation.

Key words: *debtor, bankruptcy, insolvency, individual, internally displaced persons, military personnel, economic process.*

Постановка проблеми. Останніми роками ми бачимо постійне збільшення кількості справ про неплатоспроможність фізичних осіб, що свідчить про зростання популярності інституту неплатоспроможності фізичних осіб і стабільне збільшення кількості осіб, які опиняються не в змозі розрахуватися зі своїми кредиторами. Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) не містить багато особливостей щодо застосування процедур банкрутства до різних категорій фізичних осіб. Так, розділ VI книги 4 КУЗПБ містить лише дві статті, які регулюють особливості розгляду справ про неплатоспроможність боржників, зайнятих у сільському господарстві (ст. 136) та особливості розгляду справ про неплатоспроможність фізичних осіб – підприємців (ст. 137). Проте практика застосування інституту неплатоспроможності показує, що існує специфіка розгляду справ про неплатоспроможність також інших категорій боржників, що обумовлює необхідність дослідження таких особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання банкрутства та неплатоспроможності часто привертають увагу науковців та практиків, які у своїх наукових дослідженнях розкривають різні аспекти цього явища. Зокрема, слід відзначити у цій сфері праці О. Беяневич, О. Бірюкова, Л. Грабован, М. Гурина, В. Джуна, В. Дутки, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Полякова, Р. Полякова, П. Пригузи, В. Радзівілюк, Т. Чубар та інших.

Метою статті є з'ясування особливостей провадження у справах про неплатоспроможність окремих категорій осіб та вироблення пропозицій щодо удосконалення законодавства України про банкрутство у цій частині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша категорія боржників, щодо яких на сьогоднішній день можна говорити про особливості розгляду справ про їх неплатоспроможність, – це внутрішньо переміщені особи (ВПО). Станом на 22 жовтня 2024 року кількість переселенців в Україні станови-

ла понад 4,6 млн осіб [1]. Н. Шелевер та В. Пішта слушно зазначають, що у зв'язку із воєнним станом та складним економічним становищем ВПО необхідним завданням для України є підтримка даної категорії осіб [2, с. 74]. Держава вживає всіх можливих заходів для надання матеріальної підтримки внутрішньо переміщеним особам, що проявляється у наданні грошової допомоги, доступного житла, допомоги по працевлаштуванню. Проте доводиться констатувати, що субвенції з Державного бюджету України не покривають всіх необхідних витрат для забезпечення економічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб, тому такі особи часто опиняються на межі банкрутства.

Що стосується реалізації права ВПО на судовий захист, то змінюючи місце свого проживання, ВПО тим самим змінюють і підсудність справ за їх участю, у тому числі справ про неплатоспроможність. Зокрема, якщо особа має довідку про взяття її на облік як ВПО на відповідній території, то вона уже звертається із заявою про відкриття провадження у справі про її неплатоспроможність до господарського суду не за місцем реєстрації свого місця проживання, а за місцем реєстрації як ВПО.

Хоча з даного приводу в кінці 2022 року виникала неоднозначна практика. Так, деякі суди обґрунтовували, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи не належить до переліку документів, на підставі яких вноситься інформація про зареєстроване місце перебування особи (наприклад, ухвала Дніпровського районного суду міста Києва від 07 листопада 2022 року у справі № 755/10921/22) [3]. Проте Шостий апеляційний адміністративний суд у кінці 2022 року визнав помилковим висновки суду першої інстанції про те, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи не є належним доказом, вказавши, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на певний період [4].

Станом на 2024 рік позиція господарських судів у цьому питанні уже така, що справи про неплатоспроможність фізичних осіб, які у встановленому законодавством порядку зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, мають розглядатися господарськими судами за правилами виключної підсудності саме за адресою фактичного місця проживання внутрішньо переміщеної особи, що зазначена у довідці про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Наприклад, в ухвалі Господарського суду Луганської області від 14 серпня 2024 року у справі № 913/362/24 суд вказав: «Ураховуючи наведене, суд приходять до висновку, що справи про неплатоспроможність фізичних осіб, які у встановленому законодавством порядку зареєстровані як внутрішньо переміщені особи на період наявності підстав, зазначених у статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», мають розглядатися господарськими судами за правилами виключної підсудності за адресою фактичного місця проживання внутрішньо переміщеної особи, що зазначена у довідці про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» [5].

Також на практиці виникають також ситуації, коли ВПО намагаються обґрунтувати вибір суду для подання своєї заяви про неплатоспроможність договором оренди квартири. Але у таких ситуаціях суди також надають перевагу довідці ВПО, яка на сьогоднішній день уже є повноцінним документом для підтвердження місця знаходження боржника у розумінні КУзПБ.

Крім того, у ВПО на практиці часто виникають проблеми зі збором документів, які необхідно подати в якості додатків до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Найчастіше ті боржники, які покинули місце свого постійного проживання, або місце роботи яких залишилось на непідконтрольній території, часто посилаються у своїх заявах на втрату трудової книжки, що не завжди розцінюється господарськими судами на користь заявників. Також у таких заявників може не бути у наявності договорів, на підставі яких виникла заборгованість; копій документів, що підтверджують право власності боржника на майно. Тому щодо внутрішньо переміщених осіб пропонується передбачи-

ти пільгові умови для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Зокрема, такі пільгові умови для зазначених категорій осіб можуть полягати у відсутності формалізму при відкритті провадження у справі про неплатоспроможність. Так, таку особу має бути звільнено від подання доказів, які в неї відсутні у результаті бойових дій. При цьому достатнім має бути лише зазначення у заяві про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність про те, що необхідні документи відсутні внаслідок бойових дій.

Крім внутрішньо переміщених осіб, досить велика кількість громадян України вимушені були виїхати за кордон. Що стосується банкрутства таких боржників, які виїхали за кордон, то тут можна виділити такі особливості та проблеми:

- якщо такі боржники до виїзду за кордон встигли зареєструватись як ВПО, то справи про їх неплатоспроможність розглядаються господарським судом за місцем реєстрації ВПО;

- вбачається неможливим провести інвентаризацію майна таких осіб, оскільки боржник повинен бути присутнім при проведенні інвентаризації (ст. 130 КУзПБ, ч. 2: не пізніше 30 днів з дня введення процедури погашення боргів боржника керуючий реалізацією майна *спільно з боржником* (виділено нами) проводить інвентаризацію майна боржника та визначає його вартість);

- неможливість фізичної присутності у судовому засіданні.

Щодо необхідності безпосередньої участі фізичних осіб у судових засіданнях у справах про неплатоспроможність, зокрема у підготовчому засіданні, то деякі суди проводять підготовчі засідання взагалі без представників сторін. А на думку інших судів, особиста участь заявника є обов'язковою. Так, Північний апеляційний господарський суд у постанові від 14 лютого 2023 року у справі № 911/1181/22 вказав, що оскільки у процедурі неплатоспроможності правосуб'єктність боржника стає обмеженою, суд зобов'язаний встановити особу боржника, щодо якого в подальшому будуть накладені певні передбачені КУзПБ обмеження. Тобто, на переконання колегиї суддів, особиста явка боржника у судові засідання для з'ясування його особи та наміру, що останній

дійсно бажає застосування до нього передбачених законодавством обмежень у процедурі неплатоспроможності, є обов'язковою. Задля уникнення зловживання іншими особами (наприклад колекторними організаціями) виникнення у боржника обмеження правосуб'єктності, суд має впевнитися, що саме ця особа бажає прийняти участь у справі про неплатоспроможність [6].

Також проблемою є те, що інформацію про доходи боржника за кордоном господарський суд отримує в основному від самого боржника, і тут є високий ризик того, що боржник приховає певну інформацію щодо своїх дійсних доходів. Так, наприклад в ухвалі Господарського суду Хмельницької області від 09 вересня 2024 року у справі № 924/819/24 суд вказав, що в заяві про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність заявник зазначає, що перебуваючи в Республіці Польщі, останній отримує щомісячний дохід у вигляді зарплатної плати в сумі 2500 злотих, що станом на 29 серпня 2024 року складає 26855,75 грн. відповідно до офіційного курсу гривні. При цьому, боржник надає власну розписку від 29 серпня 2024 року, яка не є належним, достатнім та достовірним доказом отримання доходу за кордоном. А тому, в порядку ст. 74 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) та ст. 117 КУЗПБ, суд витребував у заявника належні докази отримання доходів боржником та їх розміру під час фактичного проживання в Республіці Польщі [7].

Крім того, якщо громадяни України тривалий час проживають за кордоном, то залежно від законодавства країни проживання, у деяких з цих держав українські громадяни можуть скористатися процедурами банкрутства, або навіть стати суб'єктами банкрутства з ініціативи своїх кредиторів (адже не у всіх країнах справа порушується виключно за заявою боржника).

Так, цікавою у цьому аспекті є позиція Р. Полякова, який вказує, що на сьогодні виявляється цілком можливим відкриття провадження у справі про банкрутство громадянина України у третій країні (як приклад, науковець наводить законодавство Англії, де це цілком реально, суди охоче відкривають провадження щодо наших громадян) (використовуючи поло-

ження ч. 1 ст. 103 КУЗПБ), а після відкриття провадження – звернення призначеного керуючого цією процедурою банкрутства до судових установ України з метою надання необхідної судової допомоги із подальшою реалізацією майна такого боржника. Інакше кажучи, продовжує Р. Поляков, за допомогою використання юрисдикції третьої держави видається за можливе обійти встановлену ч. 1 ст. 115 КУЗПБ заборону на відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи її кредиторами та провести повноцінну процедуру банкрутства нашого громадянина [8, с. 88].

Ще одна категорія боржників, на яких хотілося б детально зупинитися, – це військовослужбовці.

В умовах війни військовослужбовці (у тому числі мобілізовані) перебувають під особливим захистом держави, що проявляється, у тому числі у неможливості стягнення боргу з таких осіб у судовому порядку (провадження у таких справах має зупинятись). Разом з тим, якщо такі особи виявили бажання скористатись процедурами банкрутства, то це не є перешкодою для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи (адже це відбувається за заявою самої особи).

КУЗПБ передбачає лише одну підставу для зупинення провадження у справі про банкрутство – як вид судової допомоги при транскордонному банкрутстві. Так, п. 1 ч. 1 ст. 106 КУЗПБ передбачає, що після визнання іноземної процедури банкрутства, крім випадків, передбачених цим Кодексом, для захисту активів боржника або інтересів кредиторів господарський суд на підставі заяви керуючого іноземною процедурою банкрутства може надати таку судову допомогу:

зупинення провадження у справі про банкрутство або інші процесуальні дії щодо активів, прав, зобов'язань або відповідальності боржника, за умови що вжито всіх необхідних заходів щодо гарантії задоволення інтересів кредиторів в Україні.

В усіх інших випадках, що б не сталося у процедурі банкрутства, зупинити справу не можна. Разом з тим, якщо звернутися до положень України, який є загальним актом по відношенню до КУЗПБ, то п. 3 ч. 1 ст. 227 передбачає, що суд зобов'язаний зупинити провадження

у справі у випадку перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Тому, чисто теоретично, у випадку перебування боржника у справі про неплатоспроможність у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, господарські суди могли би зупиняти провадження у справі про неплатоспроможність на підставі п. 3 ч. 1 ст. 227 ГПК України. Тим паче, що ч. 17 ст. 39 КУзПБ визначає, що провадження у справі про банкрутство *юридичної особи* (виділено нами) не підлягає зупиненню. Чисто теоретично, щодо фізичних осіб прямої заборони КУзПБ не містить.

Враховуючи необхідність особистої участі боржника на певних етапах справи про неплатоспроможність, вбачається за необхідне передбачити на період воєнного стану право суду зупиняти провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи у випадках перебування боржника у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Адже проходження боржником військової служби може суттєво ускладнити процедуру неплатоспроможності, наприклад, проведення тієї ж інвентаризації, яка повинна відбуватися за особистої участі боржника. Тому у випадку введення процедури погашення боргів щодо боржника-військовослужбовця вбача-

ється за доцільне також зупиняти провадження у справі про неплатоспроможність такого боржника до моменту звільнення з військової служби, оскільки деякі етапи справи про неплатоспроможність вимагають особистої участі фізичної особи-боржника.

Висновки. Таким чином, неврахування у КУзПБ особливостей правового статусу окремих категорій боржників-фізичних осіб негативно відбивається на ефективності застосування процедур банкрутства до таких осіб. У зв'язку з цим, необхідним видається внесення змін до КУзПБ в частині особливостей застосування процедур банкрутства до окремих категорій фізичних осіб, зокрема: внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та осіб, які перебувають за кордоном. Щодо внутрішньо переміщених осіб, зокрема, такі пільгові умови можуть полягати у відсутності формалізму при відкритті провадження у справі про неплатоспроможність. Так, таку особу пропонується звільняти від подання доказів, які в неї відсутні у результаті бойових дій. При цьому достатнім має бути лише зазначення у заяві про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність про те, що необхідні документи відсутні внаслідок бойових дій. Щодо військовослужбовців пропонується передбачити на період воєнного стану право суду зупиняти провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи у випадках перебування боржника у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Даними положеннями пропонується доповнити Прикінцеві та перехідні положення КУзПБ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями. *Антикризовий медіа-центр*. 23 жовтня 2024 року. URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpov-ukrayini-za-oblastyamy/> (дата звернення: 12.12.2024).
2. Шелевер Н. В., Пішта В. І. Захист соціальних прав внутрішньо переміщених осіб під час війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 72–74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/15>
3. Ухвала Дніпровського районного суду міста Києва від 07 листопада 2022 року у справі № 755/10921/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107247695> (дата звернення: 12.12.2024).
4. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 09 листопада 2022 року у справі № 320/9940/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107245231> (дата звернення: 12.12.2024).

5. Ухвала Господарського суду Луганської області від 14 серпня 2024 року у справі № 913/362/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120994036> (дата звернення: 12.12.2024).
6. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 14 лютого 2023 року у справі № 911/1181/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109098024> (дата звернення: 12.12.2024).
7. Ухвала Господарського суду Хмельницької області від 09 вересня 2024 року у справі № 924/819/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121464428> (дата звернення: 12.12.2024).
8. Поляков Р. Процедура транскордонного банкрутства в Україні. *Право України*. 2022. № 12. С. 76–97. DOI: 10.33498/loiui-2022-12-076